

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

***Анотація.** В статті висвітлено особливості професійної орієнтації, яка на думку автора суттєво впливає на процес формування професійної мобільності; проаналізовано різні підходи до визначення поняття професійна орієнтація. Визначено рівень професійної орієнтації студентів до навчання за обраною спеціальністю, на прикладі ВНТУ.*

***Ключові слова:** професійна орієнтація, мобільність, мотивація, професійне самовизначення, здібності, професійні інтереси, пізнавальні інтереси.*

І.В. Хомюк
Вінницький національний
технічний університет

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ КАК СРЕДСТВО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ

***Аннотация.** В статье освещено особенности профессиональной ориентации, которая, по мнению автора, существенно влияет на процесс формирования профессиональной мобильности; проанализировано разные подходы к определению понятия профессиональная ориентация. Определен уровень профессиональной ориентации студентов к обучению относительно выбранной специальностью, на примере ВНТУ.*

***Ключевые слова:** профессиональная ориентация, мобильность, мотивация, профессиональное самоопределение, способности, профессиональные интересы познавательные интересы.*

I.V.Khomyuk
Vinnytsa national
technical university

PROFESSIONAL ORIENTATION AS MEAN OF PROVIDING OF PROFESSIONAL MOBILITY

***Summary.** The features of professional orientation which in opinion of author substantially influences on the process of forming of professional mobility are lighted up in the article; different approaches to determination of concept are analysed professional orientation. The level of professional orientation of students to teaching after the chosen speciality is certain, on the VNTU example.*

***Key words:** professional orientation, mobility, motivation, professional self-determination, capabilities, professional interests are cognitive interests*

Постановка проблеми. Структурна перебудова економіки країни, прискорене впровадження нових технологій у виробництво та низка інших факторів обумовили виникнення професійно-трудового середовища, в умовах якого людина впродовж своєї професійної діяльності може бути вимушеною неодноразово змінювати не лише місце своєї роботи, але й професію, тобто сучасному працівнику повинна бути притаманне така якість як професійна мобільність. Тому в умовах ринку праці виникає об'єктивна необхідність у формуванні у людини готовності до неодноразового здійснення вибору нової професії і, як наслідок, перманентного професійного навчання та перенавчання. За такого підходу актуальною є проблема підготовки особистості до професійного самовизначення, яке в умовах ринкової економіки є одним з факторів забезпечення її професійної мобільності й, як наслідок, додаткового захисту від безробіття. Яку професію обрати – одне з головних завдань у житті кожної людини. Проблема підготовки учнів до свідомого вибору професії стає особливо актуальною тому, що орієнтація на певну професійну діяльність, свідомий вибір свого життєвого шляху є невід'ємною складовою всього навчально-виховного процесу в школі.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, ми встановили, що термін „професійна мобільність” у сучасній науковій літературі трактується неоднозначно. Аналіз робіт Н.Аітова, Р.Насибулліна, С.Кугель, С.Макеєва, М.Мокляка, О.Дудіної, М.Ратникової, М.Черниша, В.Черейського, І.Козіної, В.Семенової, Л.Карнозової, О.Злобіної, І.Демченко, Л.Семенової та інших дослідників дозволяє визначити професійну мобільність як сукупність конкретних процесів переміщення індивідів між різними професійними групами, які суттєво

змінюють предмет, методи і мету діяльності, вимагають перекваліфікації та опанування нової професійної культури, іноді викликають зміни у соціальному статусі, способі та стилі життя.

З психологічної точки зору (Л.П.Шевченко, Ф.Н.Гайсин та Ф.Х.Фаїзов) професійну мобільність можна визначити як інтегровану якість особистості, що виявляється у здатності успішно переключатися на іншу професійну діяльність або змінювати види діяльності; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у певній сфері трудової діяльності та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного оволодіння. Питання профорієнтації знайшли висвітлення у працях В.І.Лозової, Е.А.Климова, Н.В.Кузьміної, С.Г.Карпенчука та ін.

Мета даної статті – проаналізувати особливості професійної орієнтації, яка впливає на процес формування професійної мобільності; розглянути різні підходи до визначення даного поняття та визначити рівень професійної орієнтації студентів до навчання за обраною спеціальністю, на прикладі ВНТУ.

Виклад основного матеріалу. Проводячи дослідження феномену професійної мобільності, дало можливість нам виділити дві системи в її структурі. Одна система складається з певних стійких процесів, які тривають у професійному середовищі де розвивається мобільність і друга – з професійно мобільних якостей особи, які визначають мобільність, і розвиваються у неї під час її перебування у певному професійному середовищі.

До процесів, які впливають на професійну мобільність майбутнього інженера, нами виявлено: професійну орієнтацію; професійне самовизначення; професійну адаптацію; професійну мотивацію; професійну освіту (навчання, підготовка – як набуття професійних умінь). Всі ці процеси складають процес професіоналізації особи, забезпечуючи її професійний розвиток [6]. Зупинимось на розгляді професійної орієнтації, яка на нашу думку є одним із засобів забезпечення професійної мобільності.

Саме поняття «профорієнтація» здається зрозумілим кожному, хто ознайомиться з ним навіть вперше – це орієнтація школярів на ті або інші професії. Приблизно такі ж визначення даються в методичній літературі, де профорієнтацію розглядають як надання допомоги молодим людям у виборі професії. Крім того, під профорієнтацією нерідко розуміють систему заходів, що допомагають людині, яка вступає в життя, науково обґрунтовано вибрати професію, або систему виховної роботи в цілях розвитку професійної спрямованості.

Існування різних точок зору на поняття профорієнтації можна пояснити, тим, що це комплексна проблема, а тому підходи до її визначення різні. Якщо професійна орієнтація розглядається через призму педагогічної практики, що протікає під переважаючим впливом вчителів шкіл, майстрів УПК, то прийняття цієї точки зору як єдиної та головної створює педагогічний образ профорієнтації. Якщо ж на цей процес подивитися через призму психологічної науки, то на перший план виступлять психологічні поняття і концепції, що пояснюють особливості того, або іншого вибору. В рамках цього підходу формується і відповідний образ профорієнтації як психологічного процесу, що складається з двох взаємозв'язаних сторін: а) ухвалення рішення учня про свій професійний вибір; б) дії на психіку учнів з метою формування професійних намірів, здійснення такого вибору професії, який би відповідав інтересам і здібностям особи і одночасно відповідав суспільним потребам. Третій підхід – соціологічний. Вибір професії розглядається як акт, обумовлений загальною життєвою орієнтацією, прагненням особи зайняти певне місце в соціальній структурі суспільства, в соціальній групі

Узагальнюючи відповідні підходи зупинимося на наступному визначенні поняття. *Професійна орієнтація* являє собою систему соціально-економічних, психолого-педагогічних та методико-фізіологічних заходів, спрямованих на забезпечення активного, свідомого професійного самовизначення та трудового становлення особистості з урахуванням своїх можливостей та індивідуальних особливостей і кон'юнктури ринку праці для повноцінної реалізації в професійній

діяльності.

В психологічній та методичній літературі професійну орієнтацію розглядають як систему, яка включає такі основні напрямки або підсистеми: профінформація; профконсультація; профвідбір; профадаптація, як окремий етап профорієнтаційної роботи: процеси трудового і професійного навчання в школах [3; 4]. Українські психологи розробили нову концепцію професійної орієнтації. Вихідною позицією у розробці нової системи професійної орієнтації було бачення особистості насамперед не як об'єкта, а як суб'єкта саморозвитку.

У структурі професійної орієнтації, В. Чебишева виділяє чотири основні компоненти: 1) повідомлення учням знань про професії, що цікавлять їх; 2) глибоке і все стороннє вивчення школярів; 3) професійні консультації; 4) допомога учням в оволодінні вибраною професією. Отже професійна орієнтація має два аспекти: перший – її вплив на формування професійних інтересів людей, насамперед позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства; другий – виявлення професійних вимог і психологічний аналіз професії, з одного боку, та оцінка психофізіологічних властивостей і якостей учнів з урахуванням проб їх сил в обраній діяльності, з другого.

Структурна побудова професійної орієнтації за Баллом Г. [1] впливає з методичних підходів до розгляду цілей і змісту профорієнтаційної роботи, а також із розуміння діапазону її компетенції. Отже, різні визначення професійної орієнтації, різне трактування її цілей і змісту неминуче відбивається на її структурі, а отже, й на її формах і методах.

Дослідження життєвих планів молоді, їхніх уподобань і пріоритетів є одним із засобів поліпшення наукової організації профорієнтаційної роботи, підвищення її ефективності. К.М.Варнавських [2] виділяє такі проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень.

1. Слабка інформованість молоді зі світом професій. Привабливими для неї є професії переважно інтелектуальної праці, які вимагають вищої освіти: юрист, економіст, програміст, перекладач, лікар, інженер, вчитель. Певну

популярність мають професії, за якими можна працювати в багатьох галузях господарства: бухгалтер, кухар, водій та інші. Така обмеженість професійного світогляду пояснюється тим, що різні ланки суспільного життя (радіо, телебачення, преса), заклади освіти, служби зайнятості не ведуть роботи з професійної інформації.

2. Навіть після закінчення школи багато молоді професійно не визначились, що є наслідком недостатньої роботи з різних напрямків професійної орієнтації (починаючи з незадовільної роботи шкільних психологів), інформації, консультації, відбору.

3. Головними мотивами професійного самовизначення є висока заробітна плата, стабільність; мало цікавить випускників можливість розкриття і застосування своїх здібностей, результати роботи.

4. Існує дисбаланс між професійними намірами молоді і попитом на ринку праці (практично вона не обирає класичних професій у промисловості, будівництві, сільському господарстві, сфері культури)

Зазначене вимагає застосування нових прогресивних методів профорієнтаційної роботи в закладах освіти; відновлення посад спеціалістів-профконсультантів, психологів, соціальних працівників, які можуть подавати допомогу юним в питанні професійного самовизначення; розгортання мережі державних агенцій, відділів, профінформації та профорієнтації, де кожний може одержати потрібну інформацію про зміст певної професії, перспективи її здобуття та працевлаштування, пройти психологічне дослідження.

В принципі навчально-практична діяльність, спрямована на співставлення знань учня про себе та про професійну діяльність (так звані професійні проби) теж є елементом профорієнтаційної роботи, але ні в СРСР, ні в Україні вона у такій якості не реалізується. Слід зазначити, що лише в одній країні світу, а саме в Японії, у 50-х рр. реформа середньої освіти передбачала здійснення професійних проб як природної складової профорієнтаційної роботи.

Одним із найважливіших етапів розвитку особистості в контексті проблеми її підготовки до вибору професії є період навчання у старших класах середньої

загальноосвітньої школи. Таким чином, саме загальноосвітня школа закладає не лише підвалини готовності молоді людини до професійного самовизначення, але й її професійної мобільності.

В сучасному навчанні шкільна система містить такі компоненти: професійну освіту або інформацію про професії, професійну активізацію, професійну консультацію, професійний відбір і адаптацію. В школі приділяється увага, в основному, першим двом напрямам. Професійна орієнтація випускників була і залишається однією з важливих завдань школи. Життя показує, що профорієнтаційна робота проводиться несистематично, випадково. І в результаті неграмотної профорієнтаційної роботи чи відсутності її взагалі, професійне самовизначення випускників шкіл відбувається стихійно. Незнання сутності професійної діяльності і, відповідно, незадоволення від отриманої спеціальності є однією з причин плинності кадрів, низької продуктивності праці, зміни трудової діяльності. Про низьку результативність профорієнтаційної роботи з випускниками шкіл свідчать суперечності, що пов'язані з професійним самовизначенням учнів: між їх схильностями, здібностями і вимогами професії, якою хочуть оволодіти молоді люди; їх бажаннями і реальними можливостями працювати за обраним фахом.

Оскільки об'єктом діяльності профорієнтації є процес професійного самовизначення людини, важливо в першу чергу сформулювати групу принципів, якими керуються (або повинні керуватися) дівчата і хлопці, вибираючи собі професію і місце в соціальній структурі суспільства. Принцип свідомості у виборі професії виражається в прагненні задовольнити своїм вибором не тільки особові потреби в трудовій діяльності, але і принести якомога більше користі суспільству. Принцип відповідності вибраній професії інтересам, схильностям, здібностям особи і одночасно потребам суспільства в цілому (району, регіону) в кадрах необхідних професій виражає зв'язок особового і суспільного аспектів вибору професії. Принцип активності у виборі професії характеризує тип діяльності особи в процесі професійного самовизначення. Професію треба активно шукати самому. Виходячи з цього в процесі формування в учнів готовності до вибору

професії необхідно звертати увагу на такі індивідуальні особливості. Перш за все - це інтереси, нахили учнів. Професійні інтереси відрізняються конкретністю і цілеспрямованістю. Це інтерес до тієї професії, яку обирає для себе учень. Розвиток та формування професійних інтересів безпосередньо зв'язані з пізнавальними інтересами. Це інтереси, які спрямовані на оволодіння знаннями з професії, розуміння її суті, оволодіння не тільки практичними, але і теоретичними основами даної професії. Чим сильніше виражений професійний інтерес, тим глибша потреба в оволодінні знаннями з конкретної професії. Таким чином вибір правильної професії залежить не тільки від індивідуально-типологічних відмінностей учнів, а від їх пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів.

Для того, щоб вибір професії був справді успішним, на думку Ф. Парсонса необхідно враховувати такі три фактори: 1) інформованість про світ професій; 2) знання своїх особистісних особливостей; 3) уміння співвідносити особисті якості з вимогами, які пред'являють професія і спеціальність [5].

В Положенні про професійну орієнтацію молоді, зокрема зазначається, що професійна орієнтація повинна здійснюватися всіма закладами освіти на всіх ступенях навчання.

Так, у Вінницькому національному університеті уже декілька років плідно працює інститут довузівської підготовки, до складу якого входять: заочна фізико-математична школа в якій навчаються учні 10-11 класів, підготовче відділення, вечірні та заочні підготовчі курси, двотижневі інтенсивні підготовчі курси, центр предметного тестування абітурієнтів. Навчаючись в інституті довузівської підготовки, учні отримують широкий спектр інформації щодо спеціальностей університету, знайомляться з директорами інститутів, які в свою чергу висвітлюють роботу саме свого інституту. Так, слухачів підготовчих курсів знайомлять з роботою міжнародного українсько-німецького навчального комплексу – Центром механотроніки „ВНТУ – ФЕСТО”, в якому забезпечуються новітні технології підготовки спеціалістів за спеціальністю „Технологія машинобудування”. Таким чином, слухачі даного інституту більш

проінформовані про навчання в університеті, їм простіше обрати свою майбутню спеціальність.

Орієнтаційна сторона у професійному виборі особистості може полягати у визначенні нею головних критеріїв для прийняття рішення та значущості професійної діяльності в її житті. Учні з підвищеною самооцінкою, як правило, хочуть вступити до ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Вони дуже високої думки про свої можливості, вважають свій вибір єдино правильним і впевнені, що в житті все буде так, як вони хочуть. Ці учні не допускають навіть думки про те, що їхні плани можуть бути порушені. З ними необхідно проводити велику індивідуальну роботу кураторам академічних груп підготовчого відділення. Учні із заниженою самооцінкою страждають зайвою невпевненістю, і тому їхні життєві плани часто не визначені. Про свої здібності вони або мовчать, або посилаються на оцінку дорослих. Учні з адекватною самооцінкою усвідомлюють свої здібності, ступінь їх розвитку, бачать сферу їх застосування. Розуміння своїх можливостей, усвідомлення здібностей робить їх цілеспрямованими і дозволяє їм самостійно вирішувати питання про вибір професій, накреслювати реальні життєві плани на майбутнє.

Мета нашого дослідження полягала у визначенні рівня професійної орієнтації студентів до навчання за обраною спеціальністю. В дослідженні було використано анкетування студентів першого курсу під час "нульової" контрольної роботи з вищої математики.

Таблиця 1

Профорієнтація студентів до навчання за обраною спеціальністю

Питання анкети	Показник відповіді у %
1. Чи звертались Ви до вчителів за порадою при визначенні професійних намірів? <i>а) так;</i> <i>б) ні;</i>	20 (21%) 75(79%)
2. Чи є у вашому навчальному закладі окремий кабінет для проведення профорієнтаційної роботи? <i>а) так;</i> <i>б) ні;</i>	39 (41%) 56 (59%)

3. Чи розповідали вчителі на уроках про професії? <i>а) так (вказати на яких уроках);</i> <i>б) ні.</i>	29 (31%) 66 (69%)
4. Яке значення, на вашу думку, відіграє в житті людини вибір професії? <i>а) може змінити все життя людини;</i> <i>б) грає деяку роль у житті людини;</i> <i>в) ніякого впливу на життя людини не має;</i>	73 (77%) 19 (20%) 3 (3%)
5. Які вимоги, на вашу думку, обрана професія ставить перед людиною? <i>а) необхідні загальні якості особистості;</i> <i>б) необхідні спеціальні якості особистості;</i>	40(42%) 55 (58%)
6. Де ви читали про обрану професію? <i>а) в художній літературі;</i> <i>б) у науково-популярній літературі;</i> <i>в) у спеціальній;</i>	6(7%) 37 (39%) 52 (54%)
7. З ким ви мали бесіду про обрану вами професію? <i>а) з учителем;</i> <i>б) з батьками;</i> <i>в) з товаришами-ровесниками;</i> <i>г) зі старшими товаришами, які мають цю професію;</i> <i>д) ні з ким не мав бесіди</i>	3 (3%) 46 (48%) 22 (23%) 11(12%) 13 (14%)
8. Ваше рішення з вибору професії: <i>а) остаточне;</i> <i>б) можу передумати</i>	44 (46%) 51 (54%)
9. Що, на вашу думку, необхідно, щоб бути хорошим спеціалістом? <i>а) попрацювати на виробництві;</i> <i>б) закінчити ВНЗ;</i> <i>в) випробувати себе в даній професії.</i>	11(12%) 31 (33%) 53 (55%)

Проведене анкетування дало можливість виявити наступне:

1. Із 95 чоловік 29 вчителі на уроках розповідали про професії, а 66 інформацію про професії на уроках не отримували. Серед уроків в школі на яких вчителі інформували про майбутній професійний вибір студенти відмічають ОБЖ, фізику, математику та класні години.

2. Звертались до вчителів за порадою при визначенні професійних намірів лише 21% опитуваних студентів.

3. Разом з тим, 41% опитуваних стверджують, що їх навчальний заклад має окремий кабінет для проведення профорієнтаційної роботи, що дає змогу

констатувати про деякий, можливо незначний рівень розвитку профорієнтації в стінах школи.

4. Вагомий вплив на вибір майбутньої професії все таки належить батькам майбутніх абітурієнтів (48%) і лише 3 % прислуховувалось до порад вчителів, хоча можливо саме останні можуть більш об'єктивно оцінити схильність учнів до тієї чи іншої професії, спираючись на їх здібності, задатки та нахили.

Аналіз стану профорієнтації студентів технічного ВНЗ показав, що навіть після вступу до ВНЗ молоді люди професійно не визначились, великий відсоток студентів не мають взагалі уявлення про майбутню професію. Все це є наслідком недостатньої роботи з різних напрямків професійної орієнтації (починаючи з незадовільної роботи шкільних психологів), інформації, консультації, відбору.

Висновки. Аналіз здійсненого дослідження дозволив дійти висновку, про те, що одним з результатів профорієнтаційної роботи є підвищення рівня професійної мобільності особистості, яка, в свою чергу, є одним із засобів уникнення безробіття.

Перспективні напрями дослідження вбачаємо у вивченні подальшого впливу виділених складових, а саме професійної адаптації та професійної мотивації на процес формування професійної мобільності майбутніх інженерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів / Г.Балл // Психолог. –2004. – № 8 (лютий). – С. 2–11.
2. Варнавських Н. М. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень / Н.М.Варнавських // Педагогіка і психологія. – 2002. – №4. – С. 109–115.
3. Зінченко В.П. Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах / В.П.Зінченко, М.С.Янцур // Оновлення змісту і методі психології освіти та професійної орієнтації. – 1998. – №4. – С.4 –15.
4. Професійна діагностика / упоряд. Т. Гончаренко. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. –120с.
5. Хавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П.А. Хавир. – М.: Просвещение, 1981. – 96 с.
6. Хом'юк І.В. Визначення поняття «мобільність» у термінології формування професійної мобільності майбутніх інженерів / І.В.Хом'юк,

З.В.Бондаренко, Я.В.Хом'юк // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. –2011. – Вип. № 33. – С.317-323.